

TÜRKİYE SELÇUKLU ORDUSUNDAKİ FRENK ÜCRETLİ ASKERLER VE BABAİLER İSYANI'NIN BASTIRILMASINDAKİ ROLLERİ

Erkan GÖKSU*

Öz

Türkiye Selçuklu Devleti, devlet geleneği ve yönetim organizasyonu bakımından Büyük Selçuklular ve onlardan önceki Türk ve İslam devletlerinin izlerini taşır. Bununla beraber, kendi zaman, mekân ve tarihi tecrübelerine bağlı olarak gelişen bazı yeni uygulamalara da tesadüf edilmektedir. Bu yeni uygulamaların büyük bir kısmı, önceki Türk ve İslam devletlerinde mevcut bulunan müesseselerin tekâmülü veya yeni yorumundan ibarettir. Buna karşılık bazıları ise Türkiye Selçuklularının temas ettiği yeni kültür ve medeniyetlerle yaşadığı karşılıklı ilişkiler neticesinde ortaya çıkan ve esas itibarıyla zaman ve mekâna uyum/intibak sürecinin birer ürünü olan yeni teamül veya farklı uygulamalardır. Türkiye Selçuklularında görülen bu yeni teamül veya farklı uygulamalardan birisi de ücretli askerlik sistemidir. İbn Bibî tarafından “leşker-i hadis” yani “yeni ordu/asker” olarak nitelendirilen ve “ecrihor (اجرى خوار)”, “cerâhor (جرا خوار)” ve “cerihor (جرى خوار)” gibi isimlerle kaydedilen ücretli askerler, özellikle Alâü'd-dîn Keykubâd ve II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev dönemlerinde meydana gelen bazı askerî hadiselerde büyük rol oynamışlardır. Bu ücretli askerler içerisinde en tanınmışları Frenkler olup özellikle Babaîler İsyanı'nın bastırılmasındaki rolleri ile kendilerinden söz ettirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçuklu ordusu, ücretli askerler, Frenkler, II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev, Babaîler isyanı

THE FRANKISH MERCENARIES IN THE ARMY OF THE SELJUK SULTANATE OF RUM AND THEIR ROLE IN THE SUPPRESSION OF THE BABAI REVOLT

Abstract

In terms of tradition of statehood and organization of government, the Seljuk Sultanate of Rum carries the traces of the Great Seljuk Sultanate and the preceding Turkish-Islamic states. However, it is also seen that some new practices based on its era, location and historical experiences existed. The greater part of those new practices is that they consist of perfection and reinterpretation of the establishments existing in the previous Turkish-Islamic states. On the other hand, some practices are new mainstream practices or different applications which emerged as a result of the mutual relations the Seljuk Sultanate of Rum had had with the new

* Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tokat/Türkiye, erkangoksu@hotmail.com
DOI: 10.12973/hbvd.74.160

cultures and civilizations and mainly those practices are results of adaptation process to the era and locations. One of those new mainstream practices and different applications seen in the Seljuks of Rum is also the system of recruiting mercenaries. Those mercenaries were termed by İbn Bibî as “leşker-i hadîs” which meant “new army” and recorded with the names “ecrihor (اجرى خوار)”, “cerâhor (جرا خوار)” as “cerîhor (جرى خوار)” and they played great roles in some military events which happened especially during the reigns of Alâü'd-dîn Keykubâd and II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev. In those mercenaries, the most famous ones were Frenkish mercenaries and they made a name for themselves with their roles in suppressing the Babai Revolt.

Keywords: The army of the Seljuk Sultanate of Rum, Mercenaries, The Frenkish, II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev, The Babai Revolt

Giriş

Türkiye Selçuklu Devleti, devlet geleneği ve yönetim organizasyonu bakımından Büyük Selçuklular ve onlardan önceki Türk ve İslam devletlerinin izlerini taşır. Bununla beraber, kendi zaman, mekân ve tarihî tecrübelerine bağlı olarak gelişen bazı yeni uygulamalara da tesadüf edilmektedir. Bu yeni uygulamaların büyük bir kısmı, esas itibarıyla önceki Türk ve İslam devletlerinde mevcut bulunan müesseselerin tekâmülü veya yeni yorumundan ibarettir. Buna karşılık bazıları ise Türkiye Selçuklularının temas ettiği yeni kültür ve medeniyetlerle yaşadığı karşılıklı ilişkiler neticesinde ortaya çıkan ve esas itibarıyla zaman ve mekâna uyum/intibak sürecinin birer ürünü olan yeni teamül veya farklı uygulamalardır.

Türkiye Selçuklularında görülen bu yeni teamül veya farklı uygulamalardan birisi de İbn Bibî'nin Türkiye Selçuklu ordusunu oluşturan diğer unsurlardan ayrı olarak “leşker-i hadîs” yani “yeni ordu/asker” olarak nitelendirdiği ve “ecrihor (اجرى خوار)”, “cerâhor (جرا خوار)” ve “cerîhor (جرى خوار)” gibi isimlerle kaydettiği ücretli askerlerdir¹.

1.

Bazı yazarlara göre (Parke, 1933; Griffith, 1968; Kiernan, 1957: 66; Milliard, 2003: 2) Antik Çağlara kadar uzanan bir geçmişi olan ücretli askerlik (mercenary, hired soldier), Hititlerden Eski Yunan ve Roma'ya, Çin'den İran'a kadar birçok devlet tarafından uygulanmış olup “askeri özellikleri haiz bir savaşçı veya savaşçı topluluğunun, herhangi bir devlet, hükümdar veya bey tarafından belirli bir ücret mukabilinde kiralanması” şeklinde tarif edilebilir. Bu kiralık askerlerin hizmet verdikleri devlet, hükümdar veya beye karşı sorumlulukları, hizmet edecekleri süre, alacakları ücret ve ordu içerisindeki sevk ve idareleri ile ilgili her husus, aralarında imzaladıkları bir sözleşme ile belirlenir. Dolayısıyla görev yaptıkları orduda ‘daimî’ değil ‘geçici’ olarak yer alırlar ve kendilerine ödenen ücret karşılığında verdikleri hizmetin veya sözleşme süresinin sona ermesiyle görevleri de sona erer².

2.

Ücretli askerlik sistemin doğuşu ve zamanla yaygınlaşmasında üç temel etkenden söz edilebilir. Bunlardan ilki profesyonel asker ihtiyacı, ikincisi düşman ordularına karşı taktiksel üstünlük sağlamak düşüncesi, üçüncüsü ise hükümdar ve beylerin, özellikle taht mücadeleleri ve iç savaşlar esnasında doğrudan kendilerine bağlı olan güvenilir güçlü askerî birlikler oluşturma isteğidir (Kiernan, 1957: 66-86). Özellikle XIV. yüzyıldan itibaren “condottiere” (condottiero)³ adı verilen liderler etrafında toplanarak büyük kıtalar oluşturan bu ücretli askerler içinde çok sayıda şövalye (knight, cavalry) de bulunmaktadır. Bunlar arasında geleneksel “şövalyelik” kural ve kaideleri doğrultusunda hareket edenler olduğu gibi, bu kural ve kaideleri hiçe sayarak başıbozuk hareket eden, sadece para, şöhet ve macerayı amaçlayarak kendi kişisel çıkarları için savaşan ücretli askerler de olmuştur⁴. Üstelik başlangıçta profesyonel asker ihtiyacını karşılamak için oluşturulan ücretli asker birlikleri, giderek daha da kalabalıklaşarak Avrupa’nın sadece siyasî ve askerî değil sosyo-ekonomik yapısı üzerinde de etkili olabilecek bir sayıya ulaşmışlar ve bir müddet sonra kontrolden çıkarak başta Fransa olmak üzere Avrupa’nın muhtelif bölgelerinde büyük bir anarşi ortamının doğmasına sebep olmuşlardır (Demirkent, 1994: 73-74).

Avrupa’da böylesine etkin bir konuma ulaşmış olan ücretli askerlerin, sadece Avrupa içinde değil, Avrupa dışında da muhtelif hükümdarların hizmetinde buldukları bilinmektedir. Bu tür ücretli askerlerin en meşhuru İngiltere, İspanya, Kuzey Afrika, Mısır, Prusya, Litvanya, Rusya ve Anadolu gibi çok farklı coğrafyalarda ücretli asker olarak görev yapan Sir John Hawkwood (1320-1394)’dur⁵. Birçok edebî ve ilmî esere konu olan John Hawkwood gibi gerek Avrupa’da gerekse Avrupa dışında farklı hükümdarların hizmetinde bulunan birçok ücretli askerin mevcut olduğu görülmektedir. Özellikle Haçlı Seferleri sırasında söz konusu şövalye ve ücretli askerlerin hemen hepsi Ön Asya’ya yığılmıştır ki⁶ bu kalabalık grupların sebep oldukları bütün olumsuzluklara rağmen özellikle askerî kültür ve harp teknolojisi bakımından batı ile doğu arasındaki etkileşime büyük katkıda buldukları şüphesizdir⁷.

3.

Ücretli askerlerin Bizans tarihi boyunca birçok önemli hadisede rol oynadıkları görülmektedir. Erken Bizans çağından itibaren baş gösteren askerî ve siyasî ihtiyaçlar neticesinde Bizans ordusunda istihdam edilen ücretli askerler, zaman zaman iktisadî, siyasî ve sosyal sıkıntılara sebep olmuşlarsa da onlardan vazgeçmek hiçbir zaman mümkün olmamıştır⁸. Özellikle Anadolu’nun fethi ve “Türkiye” haline gelmesi sürecinde ücretli askerlerin Bizans ordusundaki önemleri daha da artmıştır (Vasiliev, 1952: II/396-397, 402; Bailly, ty: II/274-275). Nitekim XI. yüzyıldan itibaren Anadolu’ya gönderilen Bizans ordularının en dikkat çekici özelliği, muhtelif etnik unsurlardan oluşan çok sayıda ücretli askerden müteşekkil olmalarıdır.⁹ Bu üç-

retli askerler arasında Gotlar ve Germenler¹⁰, Normanlar¹¹, Frenkler¹², Ermeniler¹³, Rus ve İskandinavlar¹⁴, Sırp¹⁵ ve daha birçok farklı milletten gruplar olduğu gibi Kıpçak/Kuman¹⁶, Uz ve Peçenekler¹⁷ gibi çeşitli Türk şubelerine mensup bulunanlar da mevcuttur. Bizanslıların Turkopol (Turcoples-Tourkopouloi) dedikleri Türk ücretli askerler¹⁸ arasında, XI. yüzyıldan itibaren Bizans ordusunda görev yaptıkları bilinen bazı Türkmen birlikleri¹⁹, hatta meşhur komutanlar bile bulunmaktadır ki bunlar içerisinde en çarpıcı örneklerden biri Ioannes Aksukhos'dur. (Niketas Koniates, 1995: 6; Ioannes Kinnamos, 2001: 6)²⁰.

4.

Türkiye Selçuklularından önceki Türk ve İslâm devletlerinde yukarıda izah ettiğimiz tarzda ücretli asker istihdamına pek fazla rastlanmaz²¹. Bazı kaynaklarda tesadüf edilen “haşer (حشري/حشر)” (Reşidü'd-din, II/5, 1999: 149; er-Râvendî, 1333: 180, 258, 363, 267, 498; Nizâmü'l-mülk, 1976: 276, 280; Cüveynî, I, 1912:71, 82, 83, 92, 95, 96; Fahr-i Müdebbir, 1346: 378-385; Ebu Bekr İbnü'z-Zekî, 1972: 31) ve “leşker-i cerîde (لشكر جريده)” (Anonim Selçuknâme, 1952: 26)²² ifadelerinin ücretli askerlere işaret ettiği akla gelse de bunların genellikle sefer veya savaş sırasında vilâyetlerden toplanan düzensiz birlikler²³, bazen de yardımcı kuvvetler (Nizâmü'l-mülk, 1976: 276-280)²⁴ için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda İbn Bibî'nin kayıtlarında “ecrihor (اجرى خوار)”, “cerâhor (جرا خوار)” ve “cerihor (جری خوار)” olarak geçen ücretli askerlerin, “klasik İslâm devletlerinde görülenlerden tamamen farklı bir unsur olarak ortaya çıktığı” (Cahen, 1979: 229) ve İbn Bibî'nin “ecrihor”u “leşker-i hadîs” yani “yeni ordu/asker” olarak nitelendirmek suretiyle bu hususa işaret etmiş olabileceği söylenebilir.

Türkiye Selçuklularından önceki Müslüman Türk devletlerinde, bilhassa Abbâsiler ve Endülüs'te revaç bulan “mürtezika” sınıfı haricinde pek fazla rastlanmayan, buna karşılık Bizans ve batıda yaygın bir sistem olarak karşımıza çıkan ücretli asker sisteminin, Türkiye Selçuklu ordusunda da erken dönemlerde kullanılmış olması muhtemeldir. Ancak devletin kurulduğu tarihten XIII. yüzyıla kadar geçen süre içerisinde Türkiye Selçuklu ordusunda ücretli askerlerin yer aldığını gösteren herhangi bir kaydın bulunmaması, bu konuda kesin bir şey söylemeye imkân vermemektedir. Bazı yazarlar “sayıları çok az da olsa Selçuklu ordusunda XIII. yüzyıl öncesinde de ücretli askerlerin bulunduğunu” söylemekle beraber (Bombaci, 1978: 353; Gordlevski, 1988: 283; Polat, 2005: 40), bunlardan sadece Alessio Bombaci (1978: 353), I. Mes'ûd dönemine (1127) ait bir olaya atıfta bulunmuş, fakat bu kayda itibar edilemeyeceğini kendisi de vurgulamıştır. Bunun dışında Willermus'da (1994: 42) da I. Mes'ûd'un Haçlı ordusuna karşı “Doğu'nun bütün hükümdar ve beylerini para vererek veya rica ile” topladığına dair bir kayıt mevcut olmakla beraber, bu ifadenin de ücretli askere işaret edip etmediği tam olarak anlaşılamamaktadır.

XIII. yüzyılın başından itibaren karşılaşılan kayıtlar ise Türkiye Selçuklu ordusundaki ücretli askerlerin yekûnlarının ve ordu içerisindeki oran ve mevkilerinin hızla arttığını açıkça göstermekle beraber ücretli askerler hakkında etraflı malumat vermekten uzaktır. Hatta bazı kayıtlarda müellifin ücretli askerlerden mi yoksa tâbî hükümdarlar tarafından gönderilen yardımcı kuvvetlerden mi bahsettiği bile tam olarak anlaşılammakta, dolayısıyla Türkiye Selçuklu ordusundaki ücretli askerlere dair bazı meselelerin halli zorlaşmaktadır (Cahen, 1979: 229)²⁵.

5.

Ücretli askerlerin yardımcı kuvvet vasfına haiz olduğu ve ihtiyaca binaen celp edildiği düşünülecek olursa Türkiye Selçuklu ordusunda ücretli asker istihdamını gerektiren sebeplerin XIII. yüzyıldan itibaren baş gösteren askerî ve siyasî ihtiyaçlar olduğu muhakkaktır. Bu konuya temas eden Bombaci (1978: 357), Türkiye Selçuklu ordusundaki ücretli askerlerin artışının, gulâm ve ıktâ' askerlerinin yetersizliğine bağlanabileceğini söylemektedir. Ancak Türkiye Selçuklu ordusunda ücretli askerlerin yaygınlaştığı XIII. yüzyılın, devletin idarî mekanizmasının en iyi işlediği, gerek ıktâ' gerekse gulâm sistemlerinin muntazam bir şekilde uygulandığı dönem olduğu düşünülecek olursa, müellifin fikrine katılmak mümkün değildir²⁶. Eğer söz konusu olan dönem, devlet mekanizmasının henüz tam anlamıyla yerleşmediği kuruluş dönemi veya hem ıktâ' hem de gulâm sisteminin yıkılmaya yüz tuttuğu Moğol vesâyeti dönemi²⁷ olsaydı Bombaci'nin fikrini doğru kabul etmek mümkün olabilirdi.

Ücretli askerlerin, devletin zamanla klasik Ortaçağ-İslâm devletlerine has bir şekil almasıyla beraber askerî nizamda yapılan değişiklik sebebiyle hem siyasî hem de askerî etkinlikleri azalan Türkmenlerin yerini doldurmak üzere istihdam edilmiş olduğu ileri sürülebilir. Nitekim daha önce de belirtildiği gibi kuruluş yıllarında askerî kuvvet olarak önemli ölçüde Türkmen unsuruna dayanan Türkiye Selçuklu Devleti'nde aşiret aneleri câri olup yalnız idarenin değil, günlük hayatın esasını da askerlik teşkil ediyordu. Orduda ve teşkilâta vazifeli bulunan Türkmen beylerinin kendi idareleri altında bulunan aşiret halkı, onların hem efrâdını hem de maiyyetini meydana getiriyordu. Fakat zamanla, tıpkı Büyük Selçuklular gibi sivil bir idare kadrosuna ve aynı tarzda bir teşkilâta sahip olan devlet, bununla muvazi olarak, klasik Ortaçağ-İslâm devletine has bir payitaht düzeni kurup, kuvvetli bir merkeziyet sistemi takip etmeye başlayınca, askerî teşkilât da tamamen bu rejimin gerektirdiği esaslara uyarak, onun ihtiyaçlarına cevap verecek bir şekle dönüştü. Yeni rejim, gayesi bakımından sırf Türkmen unsuruna dayanan askerî nizamın tamamen karşısında bulunuyor, bunun yerine, çeşitli unsurlardan ibaret bir muhtelit ordu sisteminin ve merkezde, muhtelif milletlere mensup kölelerden (gulâm) terekkep eden bir hâssa muhafız kuvvetinin teşkilini ilzâm ediyordu. (Kaymaz, 1964: 102-103).

Sadece askerî nizamda değil, idarî alanda da uygulanmaya çalışılan bu yeni yapılanmanın ne zaman tam anlamıyla hayata geçirildiğini tespit etmek oldukça zordur. Bununla birlikte çağdaş gözlemci İbnü'l-Ezrak'ın Miryokefalon Savaşı (1176) sırasında 50.000 kişiyi bulan Türkiye Selçuklu ordusunu, "Kılıç Arslan'ın askerleri" ve "Türkmenler" olarak tefrik etmesi (İbnü'l-Ezrak, 1992: 182-183; Polat, 2005: 30), II. Kılıç Arslan'ın kendisine doğrudan bağlı bir hâssa kuvvetine sahip olduğunu gösteren ilk kayıtlardan biri olarak değerlendirilebilir. Üstelik bu savaş sonrasında yapılan antlaşmayı büyük tepkiyle karşılayan Türkmenler, Sultan'a "küfrederek" onu "hain"likle suçlamışlar (Mihail, 1944: 249) ve en güçlü ve beceriklilerden oluşan çoğunluğu ganimetleri yüklenerek yurtlarına dönerken (Niketas Khoniates, 1995: 132; Polat, 2005: 30-31), bir kısmı da Honas ve Alaşehir yolu ile İstanbul'a dönen mağlup Bizans ordusunu takibe ve taarruza devam etmişlerdir. Sultan tarafından Bizans ordusu ve İmparator'a refakat etmek üzere görevlendirilen begler, söz konusu topluluğu "kendilerine tâbi olmayan asî Türkler" olarak nitelemişlerdir. (Mihail, 1944: 249; Turan, 2002: 210-211; Polat, 2005: 70). Bu ifade, Türkmenlerin merkezî idare karşısındaki vaziyetlerini açık bir şekilde ortaya koymakta ve Türkmenlerin artık hem devlet nizâmı hem de ordu için "güvenilmez" bir unsur haline geldiklerini göstermektedir²⁸ ki bu durum, klasik Ortaçağ İslâm devleti modeline uygun olarak doğrudan merkeze, hükümdarın şahsına bağlı, daimî ve maaşlı bir hâssa ordusunun teşkilini kaçınılmaz kılmıştır. Bu hadiseyi değerlendiren Said Polat şunları söylemektedir (2005: 30-31): "... İbnü'l-Ezrak'ın verdiği bu bilgiden, Türkiye Selçuklu Sultanı'nın ihtiyaç anında hala Türkmen beglerinin birliklerine başvurduğu da anlaşılmaktadır. Bizanslı müverrih Khoniates'in, Myriokefalon Savaşı'ndan sonra 'Türklerin [beglerin] çoğunluğu ve en güçlü ve beceriklileri ganimeti yüklenerek yurdlarına yönelmişlerdi' ifadesi de boylar birliğinden devlete, yağmacı göçer birliklerinden ücret ya da ıktâ'lar yoluyla siyasî merkeze bağlanmış düzenli orduya geçişin henüz tam manasıyla gerçekleşmediğine işaret etmektedir. Nitekim istediklerinin yerine getirilmemesine hiddetlenen Türkmen beglerinin savaş sonrasında çekip gitmeleri de bu görüşümüzü teyit etmektedir. Bu savaştan sonra, 'Sultan' olarak konumunun ne kadar güvensiz olduğunu anlamış olan II. Kılıç Arslan, ordusunun Türkmenlere bağımlılığını azaltma ihtiyacını derinden hissetmiş olmalıdır..."

Türkmenlerin ordu içerisindeki etkinliklerinin azaltılması suretiyle orduda yeni bir yapılanmaya gidilmesinde sadece siyasî sâikler yani Sultan'ın konumunu kuvvetlendirme isteği, merkezî idarenin etkinleştirilmesi, idarî bürokrasinin sivilleştirilmesi gibi hususların değil askerî sâiklerin de etkili olduğu unutulmamalıdır. Nitekim Türkiye Selçuklu ordusunun, Türkmenlerin daimî ve düzenli ordu niteliği taşıyaması dolayısıyla yaşadığı sıkıntılar dışında karşılaştığı diğer bir mesele de bölgede hızla gelişmekte olan savaş teknolojilerine²⁹ ayak uydurma düşüncesidir (Polat, 2005: 46). Anadolu'nun fethi ve Türkiye Selçuklularının ilk dönem askerî

faaliyetlerinden bahseden bütün kaynaklar, kendine özgü taktikleriyle savaşan, süratle hareket eden ve okçuluk konusunda misli görülmemiş bir maharet sergileyen Türkmen savaşçılardan bahsetmekle beraber bu Türkmenlerin, şehir ve kalelerin, müstahkem mevkiilerin ele geçirilmesinde, hatta zaman zaman ağır silâhlar ve zırhlarla donatılmış yerleşik ordular karşısında yetersiz kaldıkları malumdur. Bizans ve özellikle Haçlı Seferlerinden sonra gelişen harp teknolojisi ve yeni savaş taktikleri Türkmenlere tamamen yabancı olup bunlar karşısında üstünlük kurmak, hele de bu üstünlüğü devam ettirmek her zaman mümkün olmamıştır³⁰.

Bu durumda Türkiye Selçuklu ordusunda yabancı savaş türleri ve özellikle ağır silâh teknolojisini bilen, ağır silâhlarla ve zırhlarla donatılmış yerleşik orduların karşısında etkili olup kuşatma işlemlerini yürütebilecek yeni sınıflara ihtiyaç duyulması kaçınılmazdır (Cahen, 1979: 229). İşte bu ihtiyaç, bir yandan farklı etnik kökenlerden gelen ve muhtemelen yukarıda saydığımız şartları haiz gulâmlar diğer yandan ise profesyonel savaşçı niteliği taşıyan ücretli askerler vasıtasıyla giderilmeye çalışılmış olabilir. İleride de görüleceği üzere Türkiye Selçuklu ordusunda istihdam edilen bütün ücretli askerlerin niteliğini tespit etmek mümkün olmadığı için bu hüküm bütün ücretli askere teşmil etmek zordur. Bununla beraber -ileride görüleceği üzere- ağır zırhlı süvâri niteliği taşıyan ve genellikle öncü birlik olarak görev yapan Frenklerin, Türkiye Selçuklu ordusunda yer almalarında bu tür bir ihtiyacın etkili olduğunu düşünüyörüz.

Siyasî ve askerî sebeplerin etkisiyle ortaya çıkan yeni askerî nizamda Türkmenlerin tamamen dışlandığını söylemek mümkün değildir. Nitekim Türkiye Selçuklu tarihi boyunca hemen her askerî hadisede Türkmenlere rastlanmaktadır. Hatta zaman zaman ücretli asker olarak celp edildikleri dahi görülmektedir ki bu durum askerî bakımdan önemlerini devam ettirdiklerinin bir göstergesidir³¹.

Türkiye Selçuklu ordusunda XIII. yüzyıldan itibaren ücretli askerler istihdamına doğrudan sebep teşkil etmemekle beraber önemli katkıda bulunan diğer bir etkenden, iktisadî kalkınmışlıktan da bahsedilmelidir. Elimizde, ücretli askerlerin devlet maliyesine ne kadar yük getirdiğine dair kesin bilgiler olmamasına rağmen Bizans ve sair devletlerdeki durum göz önüne alınacak olursa (Bartusis, 1992: 139-157), ücretli askerlere ödenen paranın oldukça yüklü bir meblağa ulaştığı tahmin edilebilir. Dolayısıyla devletin ücretli asker istihdam edebilmesi için her şeyden önce güçlü bir maliyeye sahip olması gerektiği şüphesizdir. Buna göre Türkiye Selçuklularının XIII. yüzyıldan itibaren orduda ücretli asker istihdam etmelerinde, mâli bakımdan gelişmiş bir seviyeye ulaşılmış olmalarının da etkisi olduğu söylenebilir.

6.

Türkiye Selçuklu ordusunda ücretli asker kullanıldığına dair ilk kayda XIII. yüzyılın hemen başında Sultan II. Rüknu'd-dîn Süleymânşâh'ın 1202 tarihli Gürcis-

tan Seferi'nde rastlanır (Brosset, 2003: 404; Göksu, 2010: 126-129)³². Bunun dışında I. İzzü'd-dîn Keykâvus, I. Alâü'd-dîn Keykubâd, II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Köseadağ mağlubiyetinden sonra ortaya çıkan buhran yıllarında meydana gelen birçok askerî hâdisede ücretli askerlerle ilgili kayıtlar mevcuttur (Göksu, 2010: 129-145). Bu kayıtlardan I. Alâü'd-dîn Keykubâd ve II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev dönemine ait olanlar, Türkiye Selçuklu ordusunda görev alan ücretli askerlerin etnik kökenleri, sayıları, liderlerinin ismi ve harekât içerisindeki rollerini belirtmesi açısından dikkat çekicidir. Söz konusu kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla özellikle II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev döneminde ücretli askerlerin mevcutlarında ve ordu içerisindeki ağırlıklarında önemli bir artış olduğu görülmektedir³³.

Muhtelif etnik kökenlere mensup oldukları anlaşılan ücretli askerler içerisinde özellikle Frenkler dikkat çekmekte olup önemli askerî ve siyasi olaylarda oynadıkları rolle sık sık kendilerinden söz ettirmişlerdir. Öyle ki, Simon de Saint Quentin'e göre, II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev'in, Alâü'd-dîn Keykubâd tarafından veliahd tayin edilen küçük kardeşi İzzü'd-dîn Kılıç Arslan'ın yerine tahta oturması (1237)³⁴, 1000 kişilik bir Frenk birliği sayesinde olmuştur (Simon de Saint Quentin, 2006: 52; Bombaci, 1978: 359; Polat, 2005: 44). Müellifin kaydına göre (2006: 52) "... Sultan Alâü'd-dîn öldükten sonra onun emiri Sa'dü'd-dîn Köpek (Sadadinus) gelerek Gıyâsü'd-dîn'e (Gaiasedinus) "benimle gel, seni hemen sultan yapacağım" der. O sırada Sultan'ın parasıyla (solidus) Kayseri'de (Gazariye) oturan 16.000 Hârezmlî (Corasmini) de kendi aralarından birini Sultan yapma düşüncesindedirler³⁵. Fakat orada bulunan 1000 kadar Frenkten fena halde korkmaktadırlar. Bu yüzden Sa'dü'd-dîn gelip Gıyâsü'd-dîn'i alır ve Kayseri'ye götürür. Yolda buyruğu işitmek amacıyla Keykubâdiyye'ye gitmekte olan Latinlere, yani Frenklere rastlarlar. Sa'dü'd-dîn onlara "İşte efendiniz (dominus) ve Sultan'mız Gıyâsü'd-dîn; onu alın ve evine götürün" der. Frenkler de öyle yaparlar ve onu dîvâna (dovana), yani Sultan'ın ikâmetgâhına götürüp yerleştirirler. Bütün emîrlar Gıyâsü'd-dîn'in Sultan'ın mekânına geldiğini işitir işitmez, önünde eğilmek ve yeri öpmek için gelirler. Fakat Gıyâsü'd-dîn, onu buraya getiren Frenklerin yer öpmesine izin vermez ve elini uzatmakla yetinir..."

İbn Bibî bu hususa açıkça temas etmemekle beraber, Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev tarafını tutan ümerâ arasında zikrettiği Gürcüoğlu Zahîrü'd-dîn (Zahîrü'd-devle)³⁶ ile Simon de Saint Quentin'i tamamlar. Zira onun ilk defa bu münasebetle adını verdiği Hristiyan Emîr Gürcüoğlu Zahîrü'd-dîn'in, Frenk ücretli askerlerin lideri olduğu³⁷ ve sonradan Sultan nezdinde büyük bir itibar kazanarak "beglerbegliği" makamına kadar yükseldiği anlaşılmaktadır (İbn Bibî, 1956: 522)³⁸.

Şüphesiz Simon de Saint Quentin'in, II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev'in elde ettiği neticeyi, sadece 1000 kişiden ibaret bu kuvvete atfetmesi mübalağalıdır³⁹. Ancak ücretli askerlerin, Türkiye Selçuklularının ikbâl devrini teşkil eden bir dönemde

şehzâdeler arasındaki siyasî mücadelelere karışmaları ve netice itibarıyla kazanan tarafta bulunmaları, devlet içerisinde etkin bir mevkie ulaştıklarının bir göstergesidir⁴⁰. Nitekim bu hadiseden sonra kaynaklarda ücretli askerlerden, özellikle Frenklerden daha sık ve daha önemli görevler münasebetiyle bahsedilecektir⁴¹.

7.

II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev döneminde ücretli askerlerin karıştığı bir başka önemli olay da 1240 yılında meydana gelen Babaîler İsyanı'dır (Ocak, 1996). İbn Bibî'nin kaydına göre (1956: 501) Kefersut'ta başlayan isyanın kısa sürede Sumesat, Kâhta, Adıyaman, Harput ve Malatya'ya yayılması üzerine harekete geçen Malatya sübaşısı (serleşker) Alışir oğlu Muzafferü'd-dîn, ilk harekâtında isyancılar karşısında başarılı olamamıştır. Bunun üzerine Malatya'ya dönerek Kürdlerden ve Germiyân'dan kalabalık bir kuvvet toplamış ve tekrar isyancılar üzerine yürümüşse de bu ikinci harekâtta da başarı sağlanamamıştır. Ebu'l-Ferec'e göre (II, 1999: 540) Malatya emîrinin topladığı ordu 500 atlıdan müteşekkil olup bunların dışında Sammaoğlu Manastırı'ndaki tebaadan da okçulukta mahir 50 adam seçmiştir. Kürdlerden, Germiyân'dan ve Ebu'l-Ferec'in rivâyetine nazaran Sammaoğlu Manastırı'ndaki tebaadan toplanan askerlerin hangi statüyle celp edildiği açıkça belirtilmediğinden bunların ücretli askerler mi yoksa gönüllüler mi olduğu tam olarak anlaşılamamaktadır. Bununla beraber isyancılara nihai darbeyi vuran Türkiye Selçuklu kuvvetlerinin büyük ölçüde paralı askerlerden oluştuğu görülmektedir. Nitekim Kırşehir Vilâyeti'nin Malya Ovası'nda bulunan Babaîler üzerine öncü olarak Emîr Necmü'd-dîn Behrâmşâh Cándâr, Gürcüoğlu Zahîrüd-dîn Şîr ve Frenklerin önderi (za'im-i Frengân) Fardahla gönderilmiş, büyük emîrler de güçlü bir orduyla onların arkasından hareket etmişlerdir. İsyancıların ertesi gün savaşa girecekleri haberi alınınca öncü birliklerin emîrlere haberciler (kussâd) gönderilerek, "hemen savaşa girişmemeleri, geriden gelen kuvvetleri beklemeleri" söylenmiştir. Emîr Necmü'd-dîn Behrâmşâh Cándâr, Gürcüoğlu Zahîrüd-dîn Şîr ve Frenklerin önderi Fardahla komutasındaki öncü kuvvetler, büyük ordunun gelmesini beklerken ansızın Babaîlerle karşılaşınca ön safta bulunan Frenk askerleri harekete geçerek âsilerle savaşa başlamışlardır. İbn Bibî'nin ifadesiyle isyancılar "kılıçlarının ve oklarının Frenklere tesir etmediğini" görünce şaşkına dönmüşlerdir. Büyük ordu gelene kadar öncü emîrleri işi bitirmiş ve Babaî taifesinden 4 bin kişi öldürülmüştür (İbn Bibî, 1956: 503-504).

Ücretli Frenk askerlerin Babaî İsyanı'nın bastırılmasındaki rolü, diğer muasır kaynaklarda da zikredilmiştir. Simon de Saint Quentin'in rivâyetine (2006: 44) göre 300 Latin yani Frenk, onların (Babaîlerin) Türkiye'yi yok etmekte olduğunu işiterek toplandıkları yere gitmişler ve 11.000 kişiden oluşan âsilerin üstlerine atlayarak hepsini yok etmişlerdir. Türkler ise kaçmış, savaşa girmeye cesaret edememişlerdir. Çarpışma sırasında sadece bir Latin (Frenk) ölmüş, ancak birçoğu da yaralanmıştır.

Müellifin kaydına göre (2006: 45) Sultan, Baba İshak'a karşı zafer kazanan 300 Frenk askerine 300.000 soldanus (sultanî) verilmesini emretmiş ise de Sultan tarafından Frenklere verilmesi emredilen paraya Türk emirleri (admiral) ve begleri (baiulus) tarafından el koyulmuştur. Ancak daha sonra beglerden birinin "Size ücret vermemiz gerekir. Çünkü biz ve kellelerimiz sizin sayenizde duruyor. Geçen gün Baba İshak kalemize geldiğinde ve 11.000 savaşçıdan hepimiz daha güvenli bir yere çekildiğimizde, O, gözlerimizin önünde kasabaya geldi, oradan istediği kadar yiyeceği aldı. Aramızdan onlara karşı bir kişi bile karşı çıkmadı. Demek ki siz Frenkler, önlerine çıkmaya cesaret edemediğimiz o kişileri yendiniz. Size ücret verilmesi doğrudur" dediğini kaydetmekle beraber, paranın Frenklere iade edilip edilmediği tam olarak anlaşılamamaktadır. İbn Bibî de savaş sonrasında emirlerin Haricilerin kadınlarını, çocuklarını, mallarını eşyalarını, beşte bir hazine hissesini (humus-i hâss) ayırdıktan sonra aralarında paylaştıklarını söylemektedir ki bu ganimetin Frenklere de pay edilmiş olması gerekir. Ayrıca İbn Bibî (1956: 504), Sultan'ın emri gereği savaşa katılan emirlere büyük ölçüde mal, mülk ve hediye dağıtıldığı, hatta bunların birer birer Sultan'ın huzuruna gelerek bu hediyelerin takdim edildiğini kaydetmiştir ki bu mal, mülk ve hediyelerin Frenk emirlere de verilmiş olmalıdır.

Ebu'l-Ferec'in rivâyetine göre (II, 1999: 540) ise 60 bin kişilik Türkiye Selçuklu ordusu, 6000 Türkmen'den⁴² oluşan isyancılar üzerine hücum edememiş, bunun yerine Sultan'ın hizmetinde bulunan 1000 Frenk, "hiddetten dişlerini gıcırdatıp yüzlerinin üzerine haç işareti yaparak" Babailer üzerine saldırıp hepsini kılıçtan geçirmiştir.

Osman Turan (2002: 423), Babailere karşı Hıristiyan askerlerin öncü çıkarılmasının, Selçuklu askerlerinin Baba İshak'ın maneviyatına inanmış bulunmaları ile alâkalı olduğunu düşünmekte ve Ebu'l-Ferec'in rivâyetine atıfta bulunarak Frenk askerlerin, âsiler üzerine yürürken haç işareti yapmalarının, onların da Baba İshak'ın manevi nüfuzundan korktuklarına işaret ettiğini söylemektedir. Gerçekten de Selçuklu askerlerinin Baba İshak'ın manevî nüfuzundan etkilenmiş olması muhtemeldir. Bununla beraber Frenk ücretli askerlerin, sadece Baba İsyanı münasebetiyle değil, diğer savaşlarda da Türkiye Selçuklu ordusunun öncü kuvvetlerini teşkil ettikleri unutulmamalıdır.

Bombaci (1978: 359), Simon de Saint Quentin'in rivâyetinden (2006: 53) hareketle Babailer İsyanı sırasında Selçuklu ordusunun yardımına koşan 300 Frenk'in, Moğollar'a karşı güvenlik amacıyla Erzincan ve Erzurum'da ikamet eden ve isyan başlayınca yardım için çağrılan askerler olabileceğini belirtmiştir⁴³. Esasen isyan başladığı sırada Türkiye Selçuklu ordusunun bir kısmının -mutad olduğu üzere- u' korumak göreviyle Erzurum tarafında bulunduğu⁴⁴ ve o sırada Kubâdâbâd'da bulunan Sultan'ın, ulaklar ve haberciler (kussâd) aracılığıyla bu birlikleri yardıma

çağırdığı bilinmektedir. Erzurum'dan hızlı bir şekilde hareket eden birlikler Sivas ve Kayseri'den sonra isyancıların toplandığı Malya Sahrası'na doğru hareket etmişlerdir. Babailer üzerine gönderilen Emir Necmü'd-dîn Behrâmşâh Cândâr, Gürcüoğlu Zahîrî'd-dîn Şîr ve Frenklerin önderi Fardahla bu birliklerin öncüleri olduğuna göre Bombacı'nın tahmini doğru gibi görünüyor. Bu durumda ücretli askerlerin sadece sefer veya savaş esnasında değil, uc bölgelerinin muhafazası amacıyla da Türkiye Selçuklu ordusuna dâhil edildikleri anlaşılıyor. Ayrıca II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev döneminin hemen her askerî harekâtında, ücretli askerlerin özellikle de Frenklerin isminin geçtiği düşünülürse, en azından bu dönemde ücretli askerlerin ordunun ada daimî unsurlarından biri haline gelmiş oldukları söylenebilir⁴⁵.

8.

Frenk ücretli askerlerin Türkiye Selçuklu ordusundaki rolleri Babailer İsyanı'ndan sonra da devam etmiştir. İsyandan bir yıl sonra gerçekleşen (1241) Meyyâfârikîn (Silvan) Seferi'nde Türkiye Selçuklu ordusunun öncü birlikleri yine Gürcüoğlu Zahîrî'd-devle komutasında bulunan ücretli Frenk askerlerinden oluşmuştur (İbn Bibî, 1956: 506-507). Erzurum'un Moğollara karşı müdafaasında (1242) ise İstankos komutasında savaşan Frenkler⁴⁶, şehrin sübaşısı (serleşker) Sinânî'd-dîn Yakut ile kalabalık birlikler halinde şehirden çıkıp düşmana saldırmışlar, büyük kahramanlıklar göstermelerine rağmen⁴⁷ Erzurum'un Moğollar tarafından ele geçirilmesine mani olamamışlardır (İbn Bibî, 1956: 514-515; Ebu'l-Ferec, II, 1999: 539.541; Ebu'l-Ferec, 1941: 19; Kirakos, 1986: 241-242; Hetum, 2004: 38; Simon de Saint Quentin, 2006: 57; Aknerli Grigor, 1954: 15; İbn Vâsıl, V, 1975: 309; Turan, 2002: 427-431; Göksu, 2009: 1323-1334). Erzurum'un Moğollar tarafından işgalinden bir yıl sonra, 1243 tarihinde meydana gelen Köseadağ Savaşı'nda (1243) da Moğollarla savaşan öncü birliklerin büyük ölçüde Frenk ücretli askerlerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Ermeni müverrihi Hetum'a göre (2004: 39; Bombacı, 1978:360); Limniatili John ile Bonifacio de Molinis adlı iki Venedikli kumandanın emri altında bulunan bu Frenkler, Kıbrıs'tan gelmiş, ancak hiç biri geri dönmemiştir. (Jean de Joinville, 1906: 62; May, 2003: 134) Köseadağ Savaşı'ndan sonra başlayan Moğol vesayeti döneminde de ücretli askere dair birkaç kayıt mevcuttur (Göksu, 2010:168-174).

Sonuç

Türkiye Selçukluları, Türkistan'da doğup İran, Horâsân ve Orta Doğu tecrübesiyle zenginleşen Türk devlet geleneğini Anadolu'ya taşımak ve bu geleneği bu yeni coğrafyada icra etmek gibi önemli bir tarihi misyona sahiptir. Ancak onları, Türk-İslam tarihi içerisinde en az bu özellikleri kadar farklı ve önemli kılan diğer bir özellik, bir yandan bu "yeni" coğrafyaya kendilerinden önceki Türk-İslam devletlerinden miras aldıkları "eski" Türk devlet geleneği ve müesseselerini hâkim kılarken,

diğer yandan da karşılaştıkları “yeni” imkân ve şartlara son derece başarılı bir şekilde intibak etme becerisini sergilemiş olmalarıdır. Bu intibak, bir yönüyle “eski” teamül ve muamelatın tekâmülü şeklinde kendisini gösterirken, diğer taraftan da temas ettikleri yeni kültür ve medeniyetlerle yaşadığı karşılıklı ilişkiler neticesinde ortaya çıkan ve esas itibarıyla zaman ve mekâna uyum sürecinin birer ürünü olan “yeni” teamül veya muamelata işaret etmektedir.

Türkiye Selçuklularında görülen bu “yeni” teamül veya muamelattan birisi de ücretli askerliktir. Türkiye Selçuklularından önceki Türk ve İslam devletlerinde pek rastlanmayan ücretli askerler, İbn Bîbî tarafından da “leşker-i hadis” yani “yeni ordu/asker” olarak nitelendirmiş ve ecirhor (cerâhor/cerihor) ismiyle kaydedilmiştir. Dolayısıyla ücretli askerliğin, Türk-İslam devletleri arasında sistemli, profesyonel ve en işlevsel hâliyle ilk ve en yaygın uygulamasının Türkiye Selçuklu Devleti’nde mevcut olduğu söylenebilir. Anlaşıldığı kadarıyla Türkiye Selçukluları, “yeni” mekânın ve zamanın gerektirdiği şartlar dâhilinde ve siyasi-askeri sâiklerin etkisi ile “eski ordu”ya yani “leşker-i kadîm”e takviye yapma ihtiyacı duymuşlar ve neticede eski orduya bir alternatif veya onun yerine ikame edilen bir unsur olarak değil, bir takviye veya ilave güç olarak orduda geçici olarak görev yapan profesyonel savaşçıların, ücretli askerlerin istihdamına başlamışlardır. Şüphe yok ki bu “yeni” uygulamanın ilham kaynağı, onların batı ile temasları, bilhassa Bizans ve Haçlı seferleri tecrübesidir.

Devletin hem teşkilat ve hem de sosyal ve iktisadi bakımdan kalkınmasına paralel olarak ortaya çıkan ücretli askerlik, bilhassa Alâü'd-dîn Keykubâd ve II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev dönemlerinde meydana gelen bazı askerî hadiselerde büyük rol oynamışlardır. Farklı etnik kökenlere mensup olan ve katıldıkları muharebelerde genellikle ordunun ön saflarında görev yapan ücretli askerler içerisinde en dikkat çeken grup Frenklerdir. Birçok askerî hadisede Türkiye Selçuklu ordusunda görev yapan Frenk ücretli askerler, bilhassa Babailer İsyanı'nın bastırılmasında büyük rol oynamışlar ve bu başarıları ile kendilerinden söz ettirmişlerdir.

Sonnotlar

¹ Esasen her üç kelime de Arapçada “bir iş, hizmet karşılığında verilen ücret” anlamındaki “ecr (اجر)” kelimesi ile Farsça “yemek” anlamına gelen “horden (خوردن / خواردن)” fiilinin terkiibinden ibarettir. Muhtelif lügâtlarda, muasır ve muahhar kaynaklarda icrâ (اجراء), cîrâ (جيرا), cîre (جيره), cerî (جری), ecîr (اجير), şeklinde de karşımıza çıkan bu ifade, zaman zaman “ücret, maaş alan; ücretli” anlamında “cîrehor (جيره خور)”, “çerâhor (چرا خوار)”, “icrâhor (اجراء خور)”, “erbâb-ı ucûr (ارباب اجور)”, ecîrî (اجرى) veya “ecîrhor (اجرى خوار)” şeklinde de kullanılmıştır. Bkz., (Hasan Enverî, 2535: 63-64.; Ferheng-i Mû'in, I, 1371: 148-149, 1226, 1261, 1275, 1327; Ferheng-i Farisi-i 'Amid, I, 1379: 84, 687, 733; Nizâmî-i Arûzi, 1348: 78, 80; Ferheng-i Ziyâ, I, 1984: 672).

² Avrupa'da ücretli askerliğin ortaya çıkışı, ücretli asker sistemi ve faaliyetleri hakkında çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: (Mallet, 1974; Mallet, 1999: 209-229; Caferro, 1998; Schlight, 1968; Chamberlin, 1956: 334-343).

- ³ İlk defa İtalya'da ortaya çıkan ancak bütün Avrupa'da etkin bir konuma gelen ücretli asker liderleri (*condottiere/condottiero*), ücretli asker birliklerinin hükümet veya kişilere kiralanması işiyle de ilgilenirlerdi. (Sir John Hawkwood (L'Acuto), 1889: 3; Mallet, 1974: 11-12; Milliard, 2003: 3, 9; Chamberlin, 1956: 335).
- ⁴ Milliard'ın, Anthony Mockler'den naklettiğine göre ücretli askerler dört kategoriye ayrılmakta ve "maceraperest"ler bu kategorilerin ilkinin teşkil etmektedir. İkinci kategoriyi seçkin muhafızlar, üçüncüsünü profesyonel asker grupları ve dördüncüsünü de büyük güçler tarafından müşteri hükümetlere kiralanayan saygın askerî personel oluşturmaktadır. (Milliard, 2003: 7).
- ⁵ Hawkwood hakkında geniş bilgi için bkz, (Sir John Hawkwood (L'Acuto). 1889; Caferro, 2006; Caferro, 2003: 285-305; Umung, 2002: 1-9).
- ⁶ Haçlı Seferleri öncesinde Bizans'ın Papalık aracılığıyla Müslümanlara karşı savaşacak şövalye ve ücretli asker talep ettiği malumdur. Bu talepte Bizans için ikinci derecede önemi haiz olan kutsal toprakları kurtarmak amacından çok, Türk ilerleyişini durdurmak ve İstanbul'un güvenliğini sağlamak düşüncesi etkili olmuştur (Vasiliev, 1952: 395, 403; Milliard, 2003: 8; Polat, 2006: 60-73).
- ⁷ Gerek Haçlı Seferleri öncesi gerekse Haçlı Seferleri ve sonrasında Ön Asya'nın neredeyse tamamında aralıksız bir savaşın devam ettiği düşünülecek olursa, harp teknolojisinin ne kadar hızlı gelişmiş olduğu daha iyi anlaşılır. Bu gelişimde batının doğudan, doğunun da batıdan öğrendiği teknik ve taktik bilgilerin etkili olduğu şüphesizdir. İşte Avrupa'dan kopup gelen ücretli askerler hem doğuya getirdikleri hem de doğudan götürdükleri sair teknik ve taktik bilgilerle bu süreci doğrudan etkilemişlerdir. Bu etkileşimin sosyal ve kültürel boyutları için bkz. Polat, 2006:319-377.
- ⁸ Bu askerlere ödenen para, çok büyük meblağa ulaştığından devlet maliyesi zaman zaman sıkıntıya girmiş, önlem olarak vergilerin artırılması gibi tedbirlere başvurulması halkın tepkisine sebep olmuştur (Ostrogorsky, 1999: 86). Bunun dışında bu birliklerin, özellikle ilk dönemlerde toplumun alt kesimini oluşturan gruplardan, Barbarlardan ve kölelerden oluşması birtakım sosyal sıkıntıları da beraberinde getirmiştir (Finlay, 1906: 27). Ücretli askerlerin yabancı şeflerinin kendi vatandaşlarını etrafına yerleşirmesi de bu grupları tehlikeli bir hale getirebiliyordu (Bailly, I, ty: 59). En önemlisi, özellikle saltanat mücadeleleri sırasında hizmet ettikleri kişilere ihanet etmeleri veya herhangi bir sebepten dolayı disiplinin bozulması neticesinde başıboş hareket etmeleri, dağılıp halk arasına karışmaları da çok ciddi siyasi ve sosyal meseleleri beraberinde getirmiştir. Öyle ki, Katalanlar gibi ücretli serseri kafilelerinin halka yaptıkları mezalim, Anadolu'daki Türk ilerleyişini kolaylaştıran sebeplerden biri olmuştur (Mikhail Psellos, 1992: 83; Bailly, II, ty: 287; Vasiliev, 1952: s.604 vd; Köprülü, 1994: 78; Milliard, 2003: 8; Angelov, 2006: 225, 257, 268, 291, 298, 303, 315, 325, 333).
- ⁹ Malazgirt Savaşı sırasında Bizans ordusunda çok sayıda ücretli asker bulunmaktaydı (Mikhail Psellos, 1992: 33-34; Ostrogorsky, 1999: 318). Aynı durum Malazgirt Savaşı sonrasında da devam etmiştir. Ioannes Kinnamos (2001: 145), İmparator Manuel'in, II. Kılıç Arslan üzerine yapacağı sefer için yaptığı hazırlığı şu şekilde anlatıyor: "Kral Baudouin ile görüşüp ittifakları mucibince İmparator'un isteği üzerine vermeyi vaat ettiği askerleri hazırlamasını ve ayrıca ücretli askerler toplamasını bildirmek üzere Ioannes Kontostephanos'u Filistin'e gönderdi (1160). Bunun yanı sıra Antakya Prinkepsi Renaud'nun ve uzun zamandır İmparator'un gönüllü tebaası olmuş bulunan askerî birliklerin kumandanları olan Ermeni reisleri Thoros'un, Tigranes'in ve halkın Kogh Vasil dediği Kilikialı Khrysaphios'un, yanlarındaki birliklerle beraber mümkün olduğunca çabuk yola çıkmalarını emretti. Böylece Doğu'dan büyük bir kuvvet topladı. Batı'dan da Liguria'lı (Lombard)

şövalyeleri, idaresi altındaki birliklerle beraber Sırp Arkhizupanos'unu ve Tauros civarında oturan Skythai (Türk) kabilelerini (Tauroskeythai veya Ruslar) çağırdı. Savaş hazırlığı için bu kadarla da yetinmedi. Rodos adasının Filistin yolu üzerinde Latinlerin uğrak yeri olduğunu bildiğinden, oradan da ücretli şövalyeler topladı. Erzak ve diğer hizmetler için Thrakia köylerinden arabalarıyla birlikte sayısız öküz getirilmesini emretti.”

¹⁰ Bkz, (Bury, 1923: 330; Vasiliev, 1952: I/70, 79, 107; Ostrogorsky, 1999: 40, 50, 73, 307, 324; Bailly, (ty): I/25; Oman, 1892: 31-53).

¹¹ Bkz, (Finlay, 1906: 28, 382, 396-398, 401, 405-406; Vasiliev, 1952: I/359-360; II/380-381; Ostrogorsky, 1999: 330; Bailly, (ty): II/275; Nicolle ve Gravett, 2006: 64).

¹² Bkz, (Finlay, 1906: 398, 405; Vasiliev, 1952: I/356; Ostrogorsky, 1999: 318).

¹³ Bkz, (Finlay, 1906: 286, 287; Ostrogorsky, 1999: 73).

¹⁴ Bkz, (Finlay, 1906: 372, 401-402, 405; Vasiliev, 1952: I/305, 307, 313, 321, 323, 329; II/381, 487; Ostrogorsky, 1999: 307, 318; Dawkins, 1947: 39-46; Oman, 1892: 123-125, 239) Bizanslı yazarlar bunlar için başlangıçta Tauroskeythai, Rhos, Rhosi tabirlerini kullanmışlarsa da, daha sonra bunları “Varangoi” olarak adlandırmışlardır. İskandinavya ve Rusya'dan gelen, ellerinde dikenli mızrak, kılıç ve kalkan taşıyan bu ücretli askerler ilk defa III. Mikhail devrinde (842-67) orduda ayrı birlikler halinde ve deniz kuvvetlerinde kullanılmışlardı. II. Basileios zamanında bunlar ilk defa muhafız alayını oluşturdu. I. Aleksios Komnenos devrinde ve sonrasında ise muhafız alayında genelde İngiliz, Frenk ve Norman ücretli askerleri hizmet gördü. Bu konuda Işın Demirkent'in notları için bkz., (Mikhail Psellos, 1992: 13 n; Ioannes Kinnamos, 2001: 224).

¹⁵ Bkz, (Ioannes Kinnamos, 2001: 195; Vasiliev, 1952: II/388).

¹⁶ Bkz, (Anna Komnena, 1996: 218, 224-226, 249-258; Ioannes Kinnamos, 2001: 192, 194-195; Vasiliev, 1952: I/324; II/385, 413; Boswell, 1927/1928: 68-86).

¹⁷ Bkz, (Mikhail Psellos, 1992: 201; Finlay, 1906: 268, 363, 363, 364, 403, 404, 405; Vasiliev, 1952: I/324, 351, 352, 356, 358-359; Ostrogorsky, 1999: 318).

¹⁸ Bkz, (Geoffrey de Villehardouin, 1908: 116; Brand, 1989:1-25; Savvides, 1993: 122-136; Vásáry, 2005: 77, 116; Praver, 1985: 163; Sterns, 1985: 327, 333, 337, 338; Bartusis, 1992: 61-62, 73, 93, 153).

¹⁹ Bkz, (Anna Komnena, 1996: 26, 133, 142, 163; Ioannes Kinnamos, 2001: 13, 61, 194; Niketas Khoniates, 1995: 19; Vryonis, 1975: 130-131).

²⁰ Khoniates (1995: 6) onun hakkında şunları söylemektedir: “İmparatorun en büyük teveccühüne nail olan kişi ise Ioannes Aksukhos idi. Bu zat bir Türk'tü. Baimondos (Bohemund)'un Filistin seferi sırasında, Bithynia'nın başşehri Nikaia (İzmit)'nin Türk egemenliğinden kurtuluşu sırasında esir düşmüş ve İmparator Aleksios'a takdim olunmuştu. Ioannes'le aynı yaşta bulunduğu için imparator tarafından, oğluna oyun arkadaşı olarak verilmiş ve kısa zamanda bütün saray halkının teveccühünü kazanmıştı. Ioannes tahta çıktıktan sonra Ioannes Aksukhos Büyük Domestikos (Kara ordusu başkomutanı) olmuş ve imparatorun yanındaki nüfuzu daha da artmıştı; öyle ki, imparatorluk hanedanının yüksek mevkilerde bulunan azasından birçoğu onunla karşılaştıklarında atlarından iner ve kendisine imparatora mahsus ta'zimatta bulunurdu. Ioannes Aksukhos'un eli, savaşa yatkın olduğu kadar da, gerektiğinde, hayırlı ve iyi işler için açıktı. Bundan dolayı düşüncesinin soyluluğu

ve terbiyesi menşeyini unutturmuş ve onu herkesin sevgilisi haline getirmişti.” Geniş bilgi için bkz, (Demirkent, 1996: 59-72).

- ²¹ Birçok araştırmacı, “mürtezika” zümresinin bir cüzünü oluşturan ve devletten belirli dönemlerde maaş alan gulâmlar için de “ücretli” asker” (mercenary) ifadesini kullanmışlardır. Ortaçağ Müslüman Türk dünyasında savaşçılıklarıyla şöhret bulmuş Türk, Deylemlî vs askerlerin başta Emevî ve Abbâsî orduları olmak üzere birçok İslâm devletinde gulâm veya memlûk adıyla görev yaptığı bilinmekle beraber bunlar “mürtezika” yani maaşlı askerlerdir. Ancak bazı batılı yazarların, bu askerleri ücretli asker anlamında “mercenary” veya “hired soldier” olarak nitelendirdikleri görülmektedir ki bu durumu tercüme hatası veya eksikliği olarak değerlendirmek gerekir. Bunların dışında Türkiye Selçuklularından önceki Türk İslâm devletlerinde ücretli asker bulunduğuna dair bilgilere rastlansa da bunlar birer istisnâ mesabesinde. Sözelimi Eski Türk devletlerinden sadece Hazarlarda ücretli askerliğe rastlanır (Kafesoğlu, 1998: 281). Mehmet Fuat Köprülü (1994: 85-86) de “Maverâü'n-nehir, Horasan, İran, Irak, Suriye, Şimalî Afrika ve Anadolu'da ekseriyetle geçinecek bir toprağa ve kendini yaşatacak bir işe sahip olmayarak, iktisadî zaruretler karşısında maişet vasıtalarını Ortazaman'ın mütemadî harblerinde ve dâhili iğtişâşlarında arayan tufeyli bir sınıfın vücuda geldiğini, zaman ve mekâna göre isimleri (Harâfişâ, Ayyârân, Sattârân, Mutattavvî'a, Cu'aydiya, Zanâtîra, Fityân veya Futüvvetdârân, Runûd, Gazi, Alp gibi), kıyafetleri, ahlâkî prensipleri az çok tahavvüllere uğrayan bu zümrelerin, büyük şehirlerde fırsat buldukça haydutluk, hırsızlık, kabadayılık, dâhili mücadelelerde veya serhadlerde gönüllü veya ücretli askerlik ettiklerini” söylemektedir ki bunların da konumuzu teşkil eden profesyonel “ücretli askerler”le kıyaslanmayacağı malumdur.
- ²² *Anonim Selçuknâme* mütercimi Feridun Nafiz Uzluk, ifadeyi “ücretli asker” olarak tercüme etmiştir (Türkçe terc. s.16). Ancak bu ifadenin, muhtelif kaynaklarda “divân defterine kayıtlı asker” anlamında kullanılan “ceride-i leşker (جریده لشکر)” veya “ceridetü'l-cünd/ceridetü'l-ceyş/cerâ'idü'l-cünd” ile alakalı olması muhtemeldir. “Ceride-i leşker” veya “ceridetü'l-cünd/ceridetü'l-ceyş/cerâ'idü'l-cünd” hakkında bkz., el-Kalkaşandî, 1988: IV/190, V/31, 203, X/114, XI/92, 317; Sa'id Abdu'l-Fettâh Aşûr, 1986: 427; Mahmûd Nedim Ahmed Fehîm, 1983: 209; Hasan Enverî, 2535: 240-241).
- ²³ Muhammed Kazvîni, *Tarih-i Cüveynî*'nin mukaddimesinde (II, 1916: ١٦), Muhammed İkbâl de *Râhatu's-Sudûr*'un açıklama ve haşiyelerinde (1333: 498), “haşer” kelimesinin tarihi kaynaklardaki anlamı üzerinde durmuşlardır. Ayrıca bkz., (Hasan Enverî, 2525: 130).
- ²⁴ Eserin açıklama ve haşiyelerinde de haşer kelimesi “meded, kuvve-i imdâdî” olarak açıklanmıştır (1976: 350).
- ²⁵ Cahen, ücretli askerlere dair kayıtların durumuna işaret etmekle beraber “Türkiye Selçuklu ordusunun Bizans'ta olduğu gibi büyük ölçüde ücretli askerlerden oluştuğunu” ileri sürmüştür ki bu iddianın gerçekçi olmadığı ortadadır. Cahen'den nakleden (Ülken, 2006: 26).
- ²⁶ Bombacı'nın bu fikri Said Polat tarafından da kısmen doğru kabul edilmiştir. Polat (2005: 45), “I. Alâü'd-din Keykubâd dönemindeki büyük iktâ' ve mülklerin sahibi beglerin bir kısmının tasfiyesinin de Selçuklu ordusunun bu yeni yapılanmasında etkili olmuş olabileceğini düşündüğünü” ifade etmektedir.
- ²⁷ Moğol istilasının meydana getirdiği siyasi, iktisadî ve askerî etkiler, Türkiye Selçuklu ordusunun temel çekirdeğini teşkil eden iktâ' düzeni ve gulâm sistemini tahrip etmiştir. Bu durumda Türkiye Selçuklu ordusunda yeni bir yapılanmaya gidilerek gulâm ve iktâ' askerlerinin azalmasıyla ortaya çıkan zaafın ücretli askerlerle giderilme yoluna gidildiği düşünülebilir. Nitekim bu dönemde ücretli

askerler sisteminin devam ettiği görülmektedir. Söz konusu dönemin iktâ' düzeni ve gulâm sistemi üzerindeki etkileri hakkında geniş bilgi için bkz, (Göksu, 2010: 110 vd).

²⁸ Türkmenlerin merkezi otorite karşısındaki tavırları ve Türkiye Selçuklu ordusu içerisindeki durumları hakkında bkz, (Göksu, 2010: 213-228).

²⁹ Aralıksız savaşlar ve muhtelif unsurlardan müteşekkil orduların karşı karşıya gelmesi, bölgede en hızlı gelişen ve değişen şeyi savaş teknolojisi haline getirmiştir. bkz, (Atiya, 1962; Chevedden, 2000: 71-116).

³⁰ Bu hususa dair örnekler için bkz, (Niketas Khoniates, 1995: 13-14, 18-20, 47-48, 86; Komnena, 1996: 124, 166-168, 197, 198, 199, 325-329, 335, 338; Fulcher of Chartres, 1971: 63-65, 67-68, 71-72, 74, 180-181; Odo of Deuil, 1948: 111). Bu hususta en çarpıcı örnek Dorylaeum (Eskişehir) ovasında rastladığı öncü Haçlı birliğine taarruz etmekle beraber asıl Haçlı ordusunun yetişmesi üzerine bu orduyla bir meydan muharebesine girişmek zorunda kalan Kılıç Arslan'ın durumudur (1097). Kalabalık ve zırhlarla donatılmış Haçlı birlikleri, Komnena'ya nazaran 80.000 kişiyi bulan ve Haçlılardan daha hırslı ve korkusuz "aslanlar gibi" savaşan Türkleri mağlup etmeyi başarmışlar, üstelik daha sonra karşılaştıkları Türk birliklerini de yenerek onları imha etmişlerdir (Komnena, s.333). Bu hadisenin ardından yardıma gelen 10.000 kişilik kuvvetin "Ey talihsiz! Neden korkuyorsun. Senin baban hiçbir savaştan kaçmamıştı. Cesur ol, senin yardımına geldik" demesi üzerine Kılıç Arslan şunları söylemiştir: "Siz deli misiniz? Siz henüz Frenklerin kuvvet ve cesaretlerini görmediniz. Biz onları mağlup edip birbirlerine bağlamayı düşünüyorduk. Fakat bu kadar sayısız, müthiş silâhlara, parıldayan mızraklara, miğfer ve zırhlara sahip ve ölümden korkmadan ilerleyen insanları gördükten, kana susamış hayvanlar gibi saldırılarını, esir almadan herkesi öldürdüklerini, dağ, tepe ve ovaları doldurdıklarını müşahade ettikten sonra ne yapabiliriz? Bütün milletler bizim oklarımızdan titrer. Fakat onlar zırhları içinde oklarımıza aldırış etmeden saflarımıza sokuluyorlar. Oklarımız onlara tesir etmiyor. İşte pek çok ölü verdikten sonra bu kadar kaldık. Kimse onlara mukavemet edemez ve zulümlerine dayanamaz." (Turan, 2002: 102-103).

³¹ Türkmenlerin önceleri ordudaki etkinliklerinin azaltılmak istenmesine karşılık daha sonra doğan ihtiyaçtan ötürü ücretli asker olarak orduda istihdam edilmesi Bizans İmparatorluğu'ndaki Germenlerin durumuna benzemektedir. Bizanslılar da devletin kuruluşu döneminden sonra "Barbar" olarak nitelendirdikleri Germenleri hem ordudan hem de idari kadrolardan uzaklaştırmışlar, ancak bir müddet sonra bu defa ücretli asker olarak çok sayıda Germen'i orduda istihdam etmek zorunda kalmışlardır. Öyle ki Germenlerin İmparatorluk topraklarından çekip gitmeleri karşısında Bizans, ücretli asker ihtiyacını karşılayamaz olmuştur (Ostrogorsky, 1999: 50, 73; Bailly, ty: 25-26).

³² Sefer hakkında geniş bilgi için bkz. Turan, 2002: 275; Kaya, 2001: 82 vd.

³³ Osman Turan, II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev döneminde başta Frenkler olmak üzere yabancı askerlerin ve Hristiyan kökenli bazı devlet adamının ön plana çıkmasında Sultan'ın aslen bir Hristiyan olan annesi ile şehzâdeliği döneminde sözlenip, tahta oturduktan kısa bir süre sonra evlendiği Gürcü melikesinin etkisi üzerinde durmuştur (Turan, 2002: 416).

³⁴ Alâü'd-din Keykubâd'ın büyük oğlu olan II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev'in annesi, Alâ'îye hâkimi Kir Vart (Kırfard)'ın kızı olup sonradan İslâmiyet'i kabul ederek Mâhperi Hatun adını almıştır. Alâü'd-din Keykubâd'ın veliahd tayin ettiği küçük oğlu İzzü'd-din Kılıç Arslan'ın annesi ise Eyyûbi Sultanı el-Melikü'l-Âdil'in kızı, el-Melikü'l-Eşref'in ise hemşiresi olan Gâziye Hatun'dur. Esasen kaynaklarda şehzâdelerin birinin Hristiyan bir Rum kızından, diğzerinin ise Müslüman Eyyûbi melikesinden

olmasının ne Alâü'd-din Keykubâd'ın İzzü'd-din Kılıç Arslan'ı veliahd tayin etmesinde ne de bir kısım devlet adamının II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev'e meylederek onu bir tertiple tahta oturtmalarında etkili olduğuna dair herhangi bir bilgi, hatta ima bile yoktur. Ancak meseleye Frenkler açısından bakıldığında, bunların Hıristiyan bir anneden doğan Gıyâsü'd-din Keyhüsrev'i desteklemelerinin tabii olduğu düşünülebilir.

- ³⁵ Yukarıda geçtiği üzere Alâü'd-din Keykubâd'ın büyük oğlu olan II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev'in annesi, Alâiye hâkimi Kir Vart (Kırfard)'ın, veliahd tayin edilen küçük oğlu İzzü'd-din Kılıç Arslan'ın annesi ise Eyyübî Sultanı el-Melikü'l-Âdil'in kızı ve el-Melikü'l-Eşref'in de hemşiresi olan Gâziye Hatun idi. Müellif, "kendi aralarından biri" derken, Hârezmlilerin Türk anneden olan İzzü'd-din Kılıç Arslan'ı desteklemelerini kastetmiş olmalıdır.
- ³⁶ Gürcüoğlu Zahirü'd-din (Zahirü'd-devle)'in kimliği hakkındaki bilgiler karışıktır. Bazı araştırmacılar, söz konusu Gürcüoğlu Zahirü'd-din'in, Frenk ücretli askerlerin lideri Fardahla ve ismine Köseadağ Savaşı esnasında geçen meşhur Gürcü kumandanı Şalue'nin oğlu (Şalva oğlu) ile aynı kişi olduğunu iddia etmişlerdir.
- ³⁷ 1241 tarihli Meyyâfârîkin seferinde de Türkiye Selçuklu ordusunun öncü birliklerini Gürcüoğlu Zahirü'd-devle komutasında bulunan ücretli Frenk askerleri oluşturmuştur (İbn Bibî, 1956: 506-507).
- ³⁸ İbn Bibî'nin buradaki beglerbegi unvanını merkez beglerbegliği mi, yoksa bu muharebe dolayısıyla ordunun başkumandanlığını yapmış olması münasebetiyle mi kullandığı açık bir şekilde anlaşılammaktadır. Anonim Selçuknâme'de "sipâhsâlâr" olarak kaydedilmiştir. (*Anonim Selçuknâme*, 1952: 48).
- ³⁹ Müellife göre Hârezmlilerden oluşan 16.000 kişilik kuvvet, Frenklerden korkarak harekete geçmemişlerdir. Ancak Saltanatı Keyhüsrev'e kazandıran faktörün sırf bu bin kişilik ücretli Frenk kuvvetinin olduğunu ve 16.000 Hârezmlinin onlardan korkarak harekete geçmediklerini düşünmek imkânsızdır. Nejat Kaymaz bu durumu şu şekilde açıklamaktadır. Bu sırada payitahtta, Sultan'ın muhafazası ile görevli hâssa askeri, ücretli askerler, şehir sūbaşısının idaresindeki kuvvetler ve yardımcı kıtalar ile iktâ sahibi ümâra ve ricâlin şahıslarına bağlı gulâm ve ücretlilerden ibaret bir ordu bulunuyordu ki büyük bir sefer için Kayseri'de toplanmışlardı. İbn Bibî tarafından Emir Hüsâmü'd-din Kaymeri'ye atfedilen sözlerde, bütün askerin veliahdî destekleyenler ile beraber olduğu belirtilmektedir. Hâlbuki biraz sonra onların mukavemet imkânlarının kalmadığı ifade ediliyor. O halde ya geçen kısa müddet zarfında, mevcut askerin bir kısmının Keyhüsrev tarafına mütemayil olduğu meydana çıkmış yahut da yerli beyler, gerçekten bir mukavemeti kıracak başka kuvvetler elde etmişlerdir. Kaynakların Keyhüsrev'in çülusunun halk arasında son derece memnuniyetle karşılandığı şeklinde verdikleri bilgilere bakılacak olursa şehirdeki teşkilâtli kalabalık esnaf kitlesinin (fityân) onları desteklemiş olması kuvvetle muhtemeldir. Her ne şekilde olursa olsun şurası muhakkak ki, memleketteki hâkim efkâr-ı umumiye, veliahttan çok büyük şehzade ile beraberdi ve gerek ordu, gerekse halk, bu tutumlarıyla, son yıllarda cereyan eden dâhili hadiselerin ve bilhassa Hârezmlilerin hizmete alınmasından beri hâsıl olan idarî ahenksizliğin yarattığı umumî bir memnuniyetsizliği dile getirmiş oluyordular (Kaymaz, 1965: 43).
- ⁴⁰ Alâü'd-din Keykubâd döneminde Melikü'l-Ümerâ Kemâlü'd-din Kâmyâr kumandasındaki Selçuklu ordusu Gürcistan üzerine yürümüş (1232) ve Selçuklu ordusunun hızlı ilerleyişi karşısında Abhaz (Gürcü) Melikesi Rosudan sulh teklifinde bulunmak zorunda kalmıştı. Kraliçe,

sulh teklifinde iki devlet arasındaki dostluk ve yakınlığı evlilik bağıyla daha da kuvvetlendirmek istediğini belirtti. Vaktiyle Erzurum'da hüküm süren Selçuklu Meliki Muğisü'd-din Tuğrul Şah'ın oğlu ile yaptığı evlilikten (1223) doğan Tamara isimli bir kızı vardı. "Selçuk sulbünden ve David neslinden" gelen güzel kızı Tamara'yı o dönemde Erzincan meliki bulunan şehzâde Gıyâsü'd-din Keyhüsrev'le evlendirmek düşüncesinde olduğunu beyan etmişti (İbn Bibi, 1956: 423). Gıyâsü'd-din Keyhüsrev'in tahta oturmasından kısa bir süre sonra bu evlilik gerçekleşti. Ancak diğer Türkiye Selçuklu Sultanlarının Hıristiyan melikelerle yaptıkları evliliklerde olduğu gibi bu evlilikte de Tamara'nın din değiştirmesi şart koşulmamıştı. Bunun için Tamara, Konya sarayına gelirken yanında papazı, mukaddes eşyası, hizmetçileri hatta Gürcü (Aznavur) begleri de bulunuyordu (İbn Bibi, 1956: 485). Prensesle gelenler arasında Kraliçe Rosudan'ın Gürcü tahtına kendi oğlunu oturtmak için ülkeden uzaklaştırmak isteği kardeşi David de vardı. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev'in çok düşkün olduğu Tamara, Selçuklu Türkiyesi'nde Gürcü Hatun adı ile tanınmış ve bir müddet sonra İslâmiyet'i kabul etmişti. Osman Turan, bu evliliğin ardından Selçuklu merkez ordusunda Gürcü askerlerinin ehemmiyetinin arttığını söyledikten sonra, Gürcüoğlu Zahirü'd-din'i (Zahirü'd-devle) buna örnek olarak gösterir. Bkz. Turan, 2002: 416.

⁴¹ Alessio Bombaci, Frenk ücretli askerlerin Türkiye Selçuklu ordusundaki mevkiine özel bir ehemmiyet atfetmiş ve çalışmasında Frenk ücretli askerlerini ayrı bir başlıkla ele almıştır (Bombaci, 1978: 357).

⁴² Metinde "Arap" olarak geçmekle beraber müellifin Türkmenleri kastettiği anlaşılıyor.

⁴³ Simon de Saint Quentin, Frenklerin Erzincan'da bulunduğunu söylüyor. Bu konu hakkında ayrıca bkz, (Polat, 2005: 44).

⁴⁴ Türkiye Selçuklu Devleti'nin yaklaşan Moğol tehlikesi karşısında birtakım tedbirler aldığı malumdur. Bu tedbirlerden biri de devletin doğu sınırlarını tahkim ve takviye idi. Anlaşıldığı kadarıyla ordunun bir kısmı Erzurum'da tutulmaktaydı. Babailer İsyanından hemen önce Diyarbakır'ın fethi için celp edilen ordunun bir kısmı da Erzurum'dan gelmişti. Diyarbakır'ın fethinden hemen sonra Sultan, Harput Sübaşısı Sinânü'd-din Yakut'u Erzurum sübaşılığına gönderdi ve Moğollara karşı doğuya asker yığdı. Selçuklu ordusu da Diyarbakır'ın fethinden sonra o tarafa daha fazla kalmadı. Zira Moğollar, 1240 Haziranında, Erzurum hududlarına kadar Gürcistan'ı istilâ ve yağma ettiler. Onlar Selçukluların doğuda kuvvet yığdığını görünce Türkiye hududlarına tecavüze cesaret edemediler. Moğollar Bağdat yakınlarına kadar akın ve yağmalarını götürürken Selçuklu ordusu da kışa kadar Doğu Anadolu'da kaldı. Babailer İsyanı meydana gelince de Erzurum'daki birliklerden yardım istenmiştir (Turan, 2002: 419-420, 429).

⁴⁵ Simon de Saint Quentin (2006: 53), Moğollara karşı uc'u korumak üzere Erzincan'da bulunan Frenkler hakkında ilginç bilgiler vermiştir. Frenklerin kahramanlığı ve ne derece iyi savaşçılar oldukları hakkında abartılı ifadeler kullanan müellif sadece 300 Frenk'in Moğolları iki defa mağlup ettiklerini söylemekte ve hem Moğolların hem de Türklerin Frenklerden nasıl korktuklarını abartılı hikâyelerle anlatmaktadır. Bu hikâyelerden biri şu şekildedir: "Türkiye'nin yok edilmesinden bir yıl önce Tatarlar, adları Guillaume de Brindisi ve Raymond Gascon olan iki Frenk'i Erzincan (Arsenga) yakınlarında esir alırlar. Frenklerin iyi savaşçı olduğunu işiten bazı Tatarlar, iki Frenk'i dövüştürmeyi ve böylece hem eğlenmeyi hem de onların savaşma biçimini incelemeyi teklif ederler. Tatar kumandanlarının onay vermesi üzerine birbirleriyle dövüşecek olan iki Frenk mümkün olduğu kadar aynı atlarla ve zırhlarla hazırlanırlar. Silâhlarını kuşanıp hazırlık yaparken 'öyle ya da böyle ölümlerinin kaçınılmaz olduğu, bu yüzden Tatarların beklediği gibi birbirlerini öldürmek yerine

onlara saldırmak' konusunda anlaşılır. Birbirleriyle savaşmış gibi yaparak Tatarların arasına dalarlar. Önce mızraklarla sonra kılıçlarla Tatarlara saldırırlar. Öyle ki Tatarlar durumu fark edip iki Frenk'i öldürene kadar onlar on beş Tatarı öldürür, otuzunu da ağır yaralarlar." Diğerinde ise müellif, Türklerin Frenklerden ne kadar korktuklarını gösteren şu olayı anlatmıştır: "Placentuslu bir Frenk Erzincan'da bir Türk'ü öldürdüğünde, ordunun komutanı (marescallus) o Placentinuslunun yakalanıp asılmasını emreder. Frenkler bunu işitince bir araya toplanırlar ve aralarında eğer o Frenk asılırsa hepsinin Türkleri öldürmeye girişeceklerini söylerler. Türkler bunu duyunca hiçbir şey yapmaya cesaret edemezler. Hâlbuki orada 700 Frenk'e karşılık o zaman 60.000 Türk vardır."

⁴⁶ Moğol taarruzuna karşı Erzurum'da toplanan kuvvetler, Babailer İsyanı ve Meyyâfârikin Seferi sırasında merkeze çağırılmıştı. Merkeze çağırılan bu kuvvetler arasında bulunduğu anlaşılan Frenkler, Babailer İsyanı'nın bastırılması sırasında Fardahla, Meyyâfârikin seferinde ise Gürcüoğlu Zahirü'd-devle komutasında bulunuyorlardı. Moğollar Erzurum'u kuşattığı sırada ise merkeze çağırılan askerlerin henüz tamamı Erzurum'a dönememiş, hatta Sinânü'd-din Yakut bir yandan Moğollara karşı mücadele ederken diğer yandan da merkezden gönderilen kuvvetleri beklemeye koyulmuştu. Ancak beklenen kuvvet yetişmemiş, Erzincan'a vardıkları sırada şehrin düştüğü haberini almışlardı. (İbn Bibi, s.517) Buradan hareketle Erzurum'da bulunan Frenk askerlerinin bir kısmının kaynaklarda sık sık Türkiye Selçuklu ordusundaki Frenk askerlerin lideri (za'im-i Frenğân) olarak zikredilen Fardahla komutasında şehirden ayrılırken, bir kısmının kalmış olduğu ve İstankos'un şehirde kalan Frenklerin idaresine memur edildiği anlaşılmaktadır. Ya da o sırada Türkiye Selçuklu ordusuna hizmet eden birden fazla Frenk ücretli asker birliği mevcuttur.

⁴⁷ İbn Bibi, "Moğol emirleri ve bahadırları onların cesaretleri ve kararlılıkları karşısında hayrete düştüler." demektedir. (İbn Bibi, s.514) Buna karşılık her vesile ile Frenklerin kahramanlığından, Tatarların ve Türklerin onlardan nasıl çekindiklerini abartılı ifadelerle bahseden Simon de Saint Quentin'in Erzurum savunmasında görev alan Frenklerden bahsetmemiş olması ilginçtir (Simon de Saint Quentin, s.57).

Kaynakça

- AKNERLİ GRİGOR. (1954). *Okçu Milletini Tarihi*. çev: Hırant D. Andreasyan. İstanbul: İÜEF Yayınları.
- ANGELOV, D. (2006). *Imperial Ideology and Political Thought in Byzantium 1204-1330*. New York: Cambridge University Press.
- ANNA KOMNENA. (1996). *Alexiad*. Çev: Bilge Umar. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- ANONİM SELÇUKNÂME. (1952). Neşr ve çev. Feridun Nafiz Uzluk. Ankara.
- ATİYA, A. S. (1962). *Crusade, Commarce and Culture*. Bloomington: Indiana University Press.
- BAİLLY, A. (ty); *Bizans Tarihi*. I-II. çev. Haluk Şaman. Terc. 1001 Temel Eser.
- BARTUSİS, M.C. (1992). *The Late Byzantine Army: Arms and Society, 1204-1453*. Philadelphia: University of Pennsylvania Pres.
- BOMBACI, A. (1978). "The Army of the Saljuqs of Rum" *Annali*. 38 (4): 343-369.
- BOSWELL A. B. (1927/1928). "The Kipchak Turks" *Slavonic Review*. 6: 68-86.
- BRAND, C. (1989). "The Turkish Element in Byzantium, Eleventy-Twelfty Centuries" *Dumbarton Oaks Papers*. 43: 1-25.

- BROSSET, M.F. (2003). *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*. çev. Hrand D. Andreasyan. (Notlarla Yay. Haz. Erdoğan Merçil). Ankara: TTK Yayınları.
- BURY, J.B. (1923). *History of the Later Roman Empire*. London: Published by Macmillan & Co. Ltd.
- CAFERRO, W. (2003). "Slaying the Hydra-Headed Beast': Italy and the Companies of Adventure in the Fourteenth Century" *Crusaders, Condottieri, and Cannon: Medieval Warfare in Societies Around the Mediterranean*. Edited by Donald J. Kagay and L. J. Andrew Villalon. Brill:285-305.
- CAFERRO, W. (1998). *Mercenary Companies and the Decline of Siena*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- CAFERRO, W. (2006). *John Hawkwood, An English Mercenary in Fourteenth-Century Italy*. Baltimore: John Hopkins University Pres.
- CAHEN, C. (1979). *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*. çev. Yıldız Moran. İstanbul: E Yayınları.
- CHAMBERLİN, E.R. (1956) "The English Mercenary Companies in Italy" *History Today*. 6 (5): 334-343.
- CHEVEDDEN, P.E. (2000). "The Invention of the Counterweight Trebuchet: A Study in Cultural Diffusion" *Dumbarton Oaks Papers*. 54: 71-116.
- CÜVEYNÎ. (1916). *Târih-i Cihângüşâ-yı Cüveynî*. II. Neşr. Muhammed b. Abdu'l-Vahhâb Kazvinî. Leyden.
- DAWKİNS, R.M. (1947). "The Later History of the Varangian Guard: Some Notes" *The Journal of Roman Studies*. XXXVII: 39-46.
- DEMİRKENT, I. (1994). "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri" *Tarih Dergisi (Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı)*. 35: 65-78.
- DEMİRKENT, I. (1996). "Komnenos Hanedanının Büyük Başkumandanı: Türk Asıllı Ioannes Aksukhos" *Bellekten*. LX (227): 59-72.
- EBU BEKR İBNÜ'Z-ZEKÎ. (1972). *Ravzatü'l-Küttâb ve Hadikatü'l-Elbâb*. Neşr: Ali Sevim. Ankara: TTK Yayınları.
- EBU'L-FEREC. (1941). *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*. çev. Şerafeddin Yaltkaya. İstanbul.
- EBU'L-FEREC. (1999). *Ebu'l-Ferec Tarihi*. I-II. Süryaniceden İngilizceye çev. Ernest A. Wallis Budge-İngilizceden Türkçeye çev. Ömer Rıza Doğrul. Ankara: TTK Yayınları.
- EL-KALKAŞANDÎ. (1988). *Subhu'l-Aşâ fi Sınâ'ati'l-İnşâ*. I-XV. Tahkik: Muhammed Hüseyin Şemsü'd-din. Beyrut.
- ER-RÂVENDÎ. (1333). *Kitâb-ı Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr*. Neşr. Muhammed İkbâl-Tashihât-ı lâzım Müctebâ Meynovî. Tahran.
- FAHR-İ MÜDEBBİR. (1346). *Adabu'l-Harb ve's-Şecâ'a*. Neşr. Ahmed Süheyli-i Hânsârî. Tahran.
- FERHENG-İ FARİSÎ. (1371). haz: Muhammed Mû'in. I. Tahran.
- FERHENG-İ FÂRİSÎ-İ ÂMİD. (1379). I-II. haz. Hasan 'Amîd. Tahran.

- FİNLAY, G. (1906). *History of the Byzantine Empire, From DCCXVI to MLVII*. Edited by Ernest Rhys. New York: E. P. Dutton & Co.
- FULCHER OF CHARTRES. (1971). "The Chronicle of Fulcher of Chartres, Book I (1095-1100)" Translated, with notes by Martha McGinty. *The First Crusade: The Chronicle of Fulcher of Chartres and Other Source Material*, (Ed. Edward Peters). Philadelphia: 47-101.
- GENCİNE-İ GÜFTAR FERHENG-İ ZİYÂ. (1984). haz: Ziyâ Şükün. III, İstanbul: MEB Yayınları.
- GEOFFREY DE VİLLEHARDOUÏN. (1908). *Memoirs or Chronicle of The Fourth Crusade and The Conquest of Constantinople*. Trans: Frank T. Marzials. London: J. M. Dent.
- GORDLEVSKİ, V. (1988). *Anadolu Selçuklu Devleti*. çev. Azer Yaran. Ankara.
- GÖKSU, E. (2009). "Erzurum'un Sonbaharı" *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları (Prof. Dr. Ahmet Buran Armağanı)*. 4 (8):1323-1334.
- GÖKSU, E. (2010). *Türkiye Selçuklularında Ordu*. Ankara: TTK Yayınları.
- GRİFFİTH, G.T. (1968). *The Mercenaries of the Hellenistic World*, Groningen: Boom's Boekhuis N.V. Publishers.
- HASAN ENVERÎ. (2535). *Istilâhât-ı Divâni Devre-i Gaznevi ve Selçukî*. Tahran.
- HETUM. (2004). *History of the Tartars (The Flower of Histories of the East)*. Trans. Robert Bedrosian. New Jersey.
- IOANNES KİNNAMOS. (2001). *Historia (1118-1176)*. Yay. Haz: Işın Demirkent. Ankara: TTK Yayınları.
- İBN BİBÎ. (1956). *el-Evâmirü'l-'Alâ'ıye fi'l-Umûri'l-'Alâ'ıye*. Tıpkı Basım. Önsöz ve fihristi haz. Adnan Sadık Erzi. Ankara: TTK Yayınları.
- İBN VÂSİL. (1975). *Müferricü'l-Kürûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*. V. Tahkik: H. M. Rabi'-S. A. el-Âşûr. Kahire.
- İBNÜ'L-EZRAK. (1992). *Meyyâfârikın ve Âmid Tarihi (Artuklular Kısmı)*. çev. Ahmet Savran. Erzurum.
- JEAN DE JOÏNVILLE. (1906). *The Memoirs of the Lord of Joinville. (A New English Version Ethel Wedgwood)*. London.
- KAFESOĞLU, İ. (1998). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul.
- KAYA, S. (2001). *I. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve II. Süleymânşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KAYMAZ, N. (1964). "Anadolu Selçuklu Devletinin İnhitatında İdarî Mekanizmanın Rolü (I)" *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*. II (2-3): 91-155.
- KAYMAZ, N. (1965). "Anadolu Selçuklu Devletinin İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü (II)" *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*. III (4-5): 23-61.
- KİERNAN, V. G. (1957). "Foreign Mercenaries and Absolute Monarchy" *Past and Present*. 11: 66-86.
- KİRAKOS. (1986). *History of the Armenians*. Trans. Robert Bedrosian. Sources of the Armenian Tradion. New York.
- KÖPRÜLÜ, F. (1994). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Ankara: TTK Yayınları.

- MAHMÛD NEDİM AHMED FEHİM. (1983). *el-Fennü'l-Arabî el-Ceyşü'l-Mısri fi'l-Asri'l-Memlûki el-Bahrî (1250-1383/648-783)*. (Basım yeri yok)
- MALLET, M. (1974). *Mercenaries and Their Masters: Warfare in Renaissance Italy*, Totowa, New Jersey.
- MALLET, M. (1999). "Mercenaries" *Medieval Warfare: A History*. Edited by Maurice Hugh Keen. New York: Oxford University Press.
- MAY, T.M. (2003). "The Mongol Precedence and Impact in the Lands of Eastern Mediterranean" *Crusaders, Condottieri and Cannon: Medieval Warfare in Societies Around the Mediterranean*. Edited by Donald J. Kagay and L. J. Andrew Villalon. Brill: 133-156.
- MİHAİL. (1944). *Süryanî Patrik Mihail'in Vekâyinâmesi*. II. çev: Hrand D. Andriasyan. Ankara: TTK Kütüp. No:44'de yayınlanmamış tercüme.
- MİKHAIL PSELLOS. (1992). *Khronographia*. Yay. Haz: Işın Demirkent. Ankara: TTK Yayınları.
- MİLLİARD, M.T.S. (2003). "Overcoming Post-Colonial Myopia: A Call to Recognize and Regulate Private Military Companies" *Military Law Review*. 176: 1-95.
- NİCOLLE, D. ve Gravett, C. (2006). *The Normans: Warrior Knights and Their Castles*. Oxford: Osprey Publishing.
- NİKETAS KHONİATES. (1995). *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*. Çev: Fikret İşıltan. Ankara: TTK Yayınları.
- NİZÂMÎ-İ ARÛZÎ-İ SEMERKANDÎ. (1348). Çehâr Makâle, (Neşr. Muhammed bin Abdulvahhâb Kazvîni), Tahran.
- NİZÂMÛ'L-MÛLK. (1976). *Siyerü'l-Mülûk (Siyâsetnâme)*. Be ihtimâm Hubert Darke. Tahran.
- OCAK, A.Y. (1996). *Babailer İsyânı-Aleviliğin Tarihsel Altyapısı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ODO OF DEUİL. (1948). *De Projectione Ludovici VII in Orientem*. Ed. and Trans. Virginia Gingerich Berry. New York.
- OMAN, C.W.C. (1892). *The Byzantine Empire*. London: T. Fisher Unwin Ltd.
- OSTROGORSKY, G. (1999). *Bizans Devleti Tarihi*. çev. Fikret İşıltan. Ankara: TTK Yayınları.
- PARKE, H.W. (1933). *Greek Mercenary Soldiers: From the Earliest Times to the Battle of Ipsus*. Oxford: Oxford University Press.
- POLAT, İ. E. (2006). *Haçlılara Kılıç ve Kalem Çekenler*. Ankara.
- POLAT, M.S. (2005). "Türkiye Selçuklularında Askerî Teşkilât (1071-1243)" *Türklük Araştırmaları Dergisi*. 17: 17-53.
- PRAWER, J. (1985). "Social Classes in the Latin Kingdom: The Franks" *A History of the Crusades -The impact of the Crusades on the Near East*. V. General Editor: Kennet M. Setton. Edited by Norman P. Zacour and Harry W. Hazard, Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press.
- REŞİDÛ'D-DİN FAZLULLÂH. (1999). *Câmi'ü't-Tevârih*. II. Cilt 5. Cüz Selçuklular Kısmı. Neşr: Ahmet Ateş. Ankara: TTK Yayınları.
- SAİD ABDU'L-FETTÂH AŞÛR. (1986). *el-'Asru'l-Memâlikî fi Mısır ve Şâm*. Kahire.

- SAVVİDES, A.G.C. (1993). "Late Byzantine and Western Historiographers on Turkish Mercenaries in Greek and Latin Armies: The Turcoples/Tourkopouloi" *The Making of Byzantine History*. Edited by Roderick Beaton and Charlotte Roueché. Aldershot: 122-136.
- SCHLİGHT, J. (1968). *Monarchs and Mercenaries: A Reappraisal of the Importance of Knight-Service in Norman and Early Angevin England*. Connecticut: Conference on British Studies at the University of Bridgeport.
- SİMON DE SAİNT QUENTİN. (2006). *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu*. çev. Erendiz Özbayoğlu. Antalya.
- SİR JOHN HAWKWOOD (L'Acuto): *Story of a Condottiere*. (1889). Translated from the Italian of John Temple-Leader, Giuseppe Marcotti, by Leader Scott, London: Published by T. Fisher Unwin.
- STERN, I. (1985). "The Teutonic Knights in the Crusader States" *A History of the Crusades - The Impact of the Crusades on the Near East*. V. General Editor: Kenneth M. Setton. Edited by Norman P. Zacour and Harry W. Hazard, Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press.
- TURAN, O. (2002). *Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasî Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)*. İstanbul.
- UMUNÇ, H. (2002). "Balat'ta Bir İngiliz Şövalyesi: Beylikler Döneminde Türkiye'nin Batı İle İlişkileri" *XIII. Türk Tarih Kongresi (4-8 Ekim 1999)*. III (1). Ankara: 1-9.
- ÜLKEN, H.Z. (2006). "Türkiye Tarihinde Sosyal Kuruluş ve Toprak Rejiminin Gelişmesi" *Vakıflar Dergisi*. 10. Ankara. Tıpkı Basım-PYS Vakıf Sistem Matbaası: 1-62.
- VÁSÁRY, I. (2005). *Cumans and Tartars, Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185-1365*. New York: Cambridge University Press.
- VASİLİEV, A.A. (1952). *History of the Byzantine Empire (324-1453)*. II. 1952: The University of Wisconsin Press.
- VRYONIS, S. (1975). "Byzantine and Turkish Societies and Their Sources of Manpower" *War, Technology and Society in the Middle East*. Ed. V. J. Parry-M. E. Yapp. Londra. Oxford University Press: 125-152.
- WILLERMUS TYRENSIS. (1994). *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*. XVI, XVII, XVIII. *Kitaplar*. çev. Ergin Ayan. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul 1994: İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.